

Marcin Sumowski

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

<https://orcid.org/0000-0001-8012-1627>

*De presbitero geniti. Dyspensy od nieprawego urodzenia dla średniowiecznego kleru pruskiego*¹

DOI 10.4467/23916001HG.24.002.19517

Słowa kluczowe: dyspensy, nieprawe urodzenie, duchowieństwo, Prusy, Penitencjaria Apostolska, edycja źródłowa

Keywords: dispensations, illegitimate, clergy, Prussia, Apostolic Penitencjary, source edition

Bracia Albert i Kirstan z Ostrowitego na Pomorzu Gdańskim pragnęli zostać duchownymi. Na przeszkodzie stał jednak fakt, że byli synami miejscowego plebana. Pochodzili tym samym z nieprawego łoża, co w świetle prawa kanonicznego zamykało im drogę do kariery kościelnej. Funkcjonowanie dyspens papieskich pozwalało jednak na obejście tego problemu. Bracia zwrócili się więc do Penitencjarii Apostolskiej i w 1381 r. uzyskali stosowny dokument o udzieleniu papieskiej łaski².

Nieprawo pochodzenie (*defectus natalium*) należało do przeszkód kanonicznych (*irregularitates*) uniemożliwiających kandydatowi na duchownego przyjęcie święceń³. Genezy tej normy należy szukać w okresie wprowadzania obowiązkowego celibatu. Początkowo dotyczyła ona dzieci kapłanów, następnie poszerzono ją o wszystkich poczętych poza małżeńskim łożem⁴. Szczególnie obawy wyrażano

---

¹ Artykuł powstał w ramach stypendium Fundacji Lanckorońskich do Rzymu w 2022 r. Uzupełniono go o dane pozyskane w trakcie realizacji projektu „Inicjatywa doskonałości – Debiuty” w ramach programu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza UMK w 2023 r.

² Zob. aneks 1.

³ W. Ülhof, „Irregularität” w *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 5 (Freiburg: Herder, 1986), kol. 766–767; R. Puza, „Irregularität” w *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 5, Lf. 3 (München-Zürich: Artemis Verlag, 1990), kol. 663–664.

⁴ Bernhard Schimmelpfennig, „*Ex fornicatione nati*. Studies on the Position of Priests' Sons from the Twelfth to the Fourteenth Century”, *Studies in Medieval and Renaissance History* 2/12 (1979): 3–50; Peter Landau, „Das Weihehindernis der Illegitimität in der Geschichte des kanonischen Rechts” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, hg. v. Ludwig Schmugge, unter Mitarbeit v. Béatrice Wiggenhauser (München: R. Oldenbourg Verlag, 1994), 41–53; Kathryn Ann Taglia, „On Account of Scandal... Priests, their

wobec dopuszczenia do święceń potomków duchownych, w których widziano potencjalnych „naśladowców niewstrzemięźliwości ojca” (*paternae incontinentiae imitatores*)⁵. Samo ich istnienie było rysą na modelu czystego kapłana, a aspiracje do pójścia w ślady ojca stanowiły zagrożenie przenoszenia defektu na kolejne pokolenia duchowieństwa. Nacisk na owo naśladownictwo paradoksalnie działał jednak na korzyść synów kapłańskich. Ewentualną niezdatność do przyjęcia święceń warunkowano tu bowiem nie tyle samym pochodzeniem, ile moralnością kandydata. Do osiągnięcia celu wystarczyło więc formalne potwierdzenie braku skłonności do powtórzenia grzechu ojca. Przybierało ono postać papieskiej dyspensy.

Uzyskanie dyspensy od nieprawego urodzenia w późnym średniowieczu nie nastroczało dużych trudności⁶. Do przyjęcia święceń niższych wystarczyła dyspensa biskupia, a w przypadku święceń wyższych należało zwrócić się do papieża⁷. W omawianym okresie w następstwie delegowania władzy papieskiej dyspensowanie *de defectu natalium* należało głównie do kompetencji wspomnianej już Penitencjarii Apostolskiej⁸. Udzielała ona trzech typów tego rodzaju łask: *in prima forma* (zezwoleń na przyjęcie święceń i objęcie beneficjum), *de uberiori* (możliwość objęcia dodatkowo drugiej lub nawet trzeciej prebendy), *ubi pater* (zezwoleń na objęcie prebendy w tym samym kościele co ojciec)⁹. Właśnie w Penitencjarii suplikę złożyli bracia z Ostrowitego. Ich sprawa stanowi modelowy przykład

---

Children, and the Ecclesiastical Demand for Celibacy”, *Florilegium* 14 (1995–1996): 57–70; Laura Wertheimer, „Children of Disorder: Clerical Parentage, Illegitimacy, and Reform in the Middle Ages”, *Journal of the History of Sexuality* 15/3 (2006): 382–407.

⁵ Zob. Wertheimer, „Children”: 395–396. Por. Schimmelpfennig, „*Ex fornicatione nati*”: 22.

⁶ Zob. Kirsi Salonen, „The Medieval Source Material from the Papal Curia” w *Scandinavia and the Vatican Archives*, eds. Kirsi Salonen, Anna-Stina Häggglund, Claes Gejrot (Ödeshöj: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2022), 113.

⁷ Schimmelpfennig, „*Ex fornicatione nati*”: 28–29, 36.

⁸ Kirsi Salonen, Ludwig Schmugge, *A Sip from the „Well of Grace”. Medieval Texts from the Apostolic Penitentiary* (Washington: The Catholic University of America Press, 2009), 56–60; Kirsi Salonen, Jussi Hanska, *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471* (London–New York: Routledge, 2016), 39; Salonen, „The Medieval Source Material”: 86–87, 101–102. Zob. też Filippo Tamburini, „Die Apostolische Pönitentiarie und die Dispense *super defectu natalium*” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 123–132. Przegląd badań dotyczących urzędu oraz wytwarzanych przez niego akt: Monika Saczyńska, „Penitencjaria Apostolska – (nie)nowy obszar badań. Na marginesie ostatniej edycji źródłowych”, *Średniowiecze Polskie i Powszechne* 8 (2016): 263–286. Kluczowe dla problemu jest opracowanie Ludwiga Schmuggego, analizującego głównie akta Penitencjarii: Ludwig Schmugge, *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von der unehelichen Geburt im Spätmittelalter* (Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1995). Dziękuję dr Monice Saczyńskiej-Vercamer za pomoc w dostępie do literatury przedmiotu.

⁹ Salonen, Schmugge, *A Sip*, 58; Piotr Steczkowski, *Penitencjaria Apostolska XIII–XVI w. Powstanie, ewolucja, odnowienie* (Rzeszów: Dzieszko.com, 2013), 113–114; Salonen, Hanska, *Entering*, 39–41; Andrzej Radziwiński, *Kontakty duchownych ze Stolicą Apostolską. Obrazy z życia średniowiecznego kleru w dokumentach Penitencjarii Apostolskiej* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2020), 31, 36–37; Monika Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech. Supliki z terenów*

funkcjonowania papieskich dyspens z perspektywy lokalnej. Jest dobrym punktem wyjścia do analizy tego zjawiska w Prusach¹⁰.

Konieczność uzyskania papieskiej dyspensy zaznaczono w statutach wielkiego mistrza Konrada von Feuchtwangen z 1292 r. Zgodnie z nimi do zakonu niemieckiego nie powinni być przyjmowani duchowni lub kandydaci na duchownych, którzy byli nieprawo urodzeni i nie posiadali owego dokumentu¹¹. Prawo kościelne zezwalało co prawda na wstępowanie do zakonów bez dyspensy, ale stawała się ona konieczna w przypadku zamiaru objęcia jakiejś godności w klasztorze¹². Ze statutow wielkiego mistrza wynika natomiast, że kluczowa była możliwość sprawowania posługi duszpasterskiej przez brata kleroika. Echem tej normy może być list plebana kościoła św. Katarzyny w Gdańsku do wielkiego mistrza z połowy XV w., w którym odpowiadał on na zapytanie zwierzchnika o pewnego kapłana, być może w kontekście jego ewentualnego wstąpienia do zakonu nie-

---

metropolii gnieźnieńskiej do Penitencjarii Apostolskiej w XV wieku (Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 2021), 70–72.

¹⁰ Por. lokalne analizy dla różnych regionów Europy: Federico R. Aznar Gil, „Die Illegitimen auf der Iberischen Halbinsel im Spätmittelalter” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 171–206; Michael J. Haren, „Social Structures of the Irish Church” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 207–226; Francis Rapp, „Klerus und Illegitimität in der Diözese Straßburg (1449–1523)” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 227–237; Karl Borhardt, „Illegitime in den Diözesen Würzburg, Bamberg und Eichstätt” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 239–273; Georg Wieland, „Römische Dispense *de defectu natalium* für Antragsteller aus der Diözese Konstanz (1449–1533). Fallstudie an dispensierten Klerikern aus dem Bistum Konstanz” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 293–299; Kirsi Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps. The Illegitimate Sons of Finnish Priests according to the Archives of the Sacred Penitentiary 1449–1523” w *Roma, magistra mundi. Itineraria culturae medievalis: Mélanges offerts au Père L.E. Boyle à l’occasion de son 75e anniversaire*, ed. Jacqueline Hamesse (Turnhout: Brepols Publishers, 1998), 355–366; Laura Wertheimer, „Illegitimate birth and the English clergy, 1198–1348”, *Journal of Medieval History* 31 (2005): 211–229; Jennifer R. McDonald, „Illegitimate Scots in the Registers of Supplications and the Registers of the Apostolic Penitentiary during the Pontificate of Sixtus IV (1471–1484)” w „...et usque ad ultimum terrae”. *The Apostolic Penitentiary in Local Contexts*, eds. Gerhard Jaritz, Torstein Jørgensen, Kirsi Salonen (Budapest–New York: Central European University, Department of Medieval Studies; Central European University Press; Rome: Hungarian Academy, 2007), 33–42; *eadem*, „The Papal Penitentiary, Illegitimacy and Clerical Careers in the Peripheries: a Case Study of the Provinces of Nidaros and Scotland, 1449–1542”, *Northern Scotland* 3 (2012): 32–44; Sarah Thomas, „Clerical Illegitimacy in the Diocese of Sodor: Exception or Rule in the Late Medieval Church?” w *Heresy and the Making of European Culture. Medieval and Modern Perspectives*, eds. Andrew P. Roach, James R. Simpson (London–New York: Routledge, 2016), 313–333; Susan Marshall, *Illegitimacy in Medieval Scotland 1100–1500* (Woodbridge: The Boydell Press, 2021), 149–172. W odniesieniu do Prus problem zarysowałem w innym artykule: Marcin Sumowski, „Święcenia duchowieństwa w późnośredniowiecznych Prusach”, *Roczniki Historyczne* 85 (2019): 34–36.

¹¹ *Die Statuten des Deutschen Ordens*, hg. v. Max Perlbach (Halle: Max Niemeyer, 1890), 143: „daz man dekeinen phaffen zu dem ordene enphähe oder der phaffe werden wil, der nicht ein êlich kint ist, er enhabe ê dispensacion von dem bābeste, daz er bisorge muge tragen”; Mario Glauert, *Pomezaniańska kapituła katedralna w czasach średniowiecza*, przekład i red. naukowa Radosław Biskup (Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2021), 369.

¹² Schimmelpfennig, „*Ex fornicatione nati*”: 24, 35–36; Salonen, Schmugge, *A Sip*, 58.

mieckiego. Przedmiotem zainteresowania był nie tylko sposób życia kapłana, ale również jego pochodzenie od dobrych rodziców („armen gutten lewten geborn”)¹³.

Podobnie można odczytywać reakcję biskupa pomezjańskiego Johanna IV Christianiego na podnoszony przeciw niemu zarzut. W 1488 r. dementował on oszczerstwa, jakoby wywodził się z nieprawego łoża („ir seyt geborn nicht awsz einem eelichen bette”)¹⁴. Wadliwe urodzenie, czy choćby sama pogłoska o nim, miało tu znaczenie nie tylko prawne, ale również społeczne i kulturowe. Mogło wpływać też na karierę, dając kontrkandydatom do objęcia prebendy argumenty przeciwko konkurentowi¹⁵. Był to zresztą, również w Prusach, okres malejącej tolerancji dla nieślubnego pochodzenia¹⁶. Prawy rodowód grał zatem istotną rolę nie tylko przy procedurze święceń, ale również później.

Dyspensy od nieprawego urodzenia wspomniano też w lokalnych normach kościelnych. Zgodnie z instrukcją dla wizytatorów w diecezji sambijskiej należało sprawdzać, czy duchowni o wadliwym pochodzeniu nie zostali wyświęceni bez przedstawienia stosownej zgody¹⁷.

Supliki¹⁸ kandydatów do święceń z diecezji pruskich zachowane w aktach Penitencjarii Apostolskiej zostały zaprezentowane w tabeli 1. Kwerenda objęła pierwszy tom akt z lat 1410–1411¹⁹ oraz okres między pontyfikatami Eugeniusza IV (1431–1447) a Hadriana VI (1522–1523)²⁰. Zwraca uwagę niewielka liczba

¹³ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin Dahlem, XX. Hauptabteilung, Staatsarchiv Königsberg, Ordensbriefarchiv, nr 8857.

¹⁴ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin Dahlem, XX. Hauptabteilung, Staatsarchiv Königsberg, Ordensfolianten, nr 18a, s. 233; Glauert, *Pomezjańska*, 365, 538.

¹⁵ Por. Marshall, *Illegitimacy*, 155–156.

¹⁶ Zob. Paweł A. Jeziorski, *Margines społeczny w dużych miastach Prus i Inflant w późnym średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych* (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009), 331–335.

¹⁷ Marcin Sumowski, „Wzorzec duchownego w średniowiecznej instrukcji wizytacyjnej. *Inquisitorium clericorum z diecezji sambijskiej*” w *Collegarum et Discipulorum Gratitude. Studia ofiarowane prof. Andrzejowi Radziwińskiemu z okazji 60. urodzin*, red. Radosław Biskup, Krzysztof Kwiatkowski (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2018), 209–210 (nr I, 28), 213 (nr II, 22).

¹⁸ Określenia „supliki” i „dyspensy” są w niniejszym artykule stosowane domyślnie w odniesieniu do spraw dotyczących nieprawego urodzenia. Por. inne kategorie suplik składanych przez duchownych pruskich w Stolicy Apostolskiej: Andrzej Radziwiński, *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach XIII–XV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa* (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999), 138–150.

¹⁹ Archivio della Penitenzieria Apostolica, Registra Matrimonialium et Diversorum, Rzym (dalej: APA, Reg. Matrim. et Div.), t. 1.

²⁰ APA, Reg. Matrim. et Div., t. 4, 11, 14, 16, 23, 29, 33, 34, 40, 42, 46, 65. Kwerenda na podstawie edycji regestów suplik z niemieckiego obszaru językowego: *Repertorium Poenitentiarie Germanicum*, bearb. v. Ludwig Schmugge und andere (dalej: RPG), Bd. I: *Eugen IV.* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998); Bd. II: *Nikolaus V. (1447–1455)* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999); Bd. III: *Calixt III. (1455–1458)* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001); Bd. IV: *Pius II. (1458–1464)* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996); Bd. V: *Paul II. (1464–1471)* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002); Bd. VI: *Sixtus IV (1471–1484)* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2005); Bd. VII: *Innozenz VIII. (1484–1492)* (Tübingen:

prośb (21)²¹. Dla porównania Ludwig Schmutge naliczył całościowo 37 916 tego rodzaju suplik dla lat 1449–1533²². W zestawieniu danych sprawy pruskie sytuują się na granicy błędu statystycznego. Nieco bliżej tej liczbie do prośb z terenu metropolii gnieźnieńskiej, gdzie dla lat 1447–1503 odnotowano ich 95²³. Biorąc pod uwagę proporcje terytorialne między Polską a Prusami oraz strukturę organizacji kościelnej, interesujące nas dane mieszczą się w środkowoeuropejskiej średniej²⁴. Supliki z całego tego obszaru stanowiły zaledwie 2% prośb *de defectu natalium*²⁵. Dobrą analogią są też dane z fińskiej diecezji w Turku, gdzie dla lat 1449–1523 Kirsi Salonen naliczyła 20 suplik²⁶.

Z perspektywy przytoczonych danych mała liczba pruskich suplikantów nie jest więc zaskakująca, choć zastanawiająca. Czynniki wpływającymi na taki stan rzeczy mogły być stan zaludnienia i rozmiar struktur kościelnych, związane z liczbą możliwych do objęcia prebend, ale też peryferyjność Prus i stan świadomości prawnej lokalnego duchowieństwa²⁷. Diecezje z niewielką liczbą suplik składanych w Penitencjarii Apostolskiej były raczej małe lub oddalone od Rzymu²⁸. Biskupstwa pruskie wpisują się w tę prawidłowość²⁹. Nie bez znaczenia jest fakt, że zdecydo-

---

Max Niemeyer Verlag, 2008); Bd. VIII: *Alexander VI. (1492–1503)* (Berlin/Boston: De Gruyter, 2012); Bd. IX: *Pius III. und Julius II. (1503–1513)* (Berlin–Boston: De Gruyter, 2014); Bd. X: *Leo X. (1513–1521)* (Berlin–Boston: De Gruyter, 2016); Bd. XI: *Hadrian VI. (1522–1523)* (Berlin–Boston: De Gruyter, 2018). Korzystałem również z elektronicznej wersji: „Romana Repertoria” (dalej: RG online), <http://www.romana-repertoria.net>, dostęp: 28.07.2022. Niektóre supliki odnotowano w *Bullarium Poloniae*, ed. et cur. Irena Sułkowska-Kuraś, Stanisław Kuraś (dalej: BP), t. VI: *1447–1464* (Romae: Fundacja Jana Pawła II. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1998); t. VII: *1464–1471* (Romae: Fundacja Jana Pawła II. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2006). Należy zwrócić uwagę na brak ciągłości akt Penitencjarii dla całego tego okresu. Na ten temat: Saczyńska, „Penitencjaria”: 265; Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 80–95.

²¹ Wydawcy regestu w RPG III, nr 1630 błędnie odczytali dyspensę dla Jacoba Buerchina de Lueterheim, scholara diecezji mogunckiej, przebywającego na terenie diecezji wormackiej. Tę drugą pomylili z diecezją warmińską. Zob. APA, Reg. Matrim. et Div., t. 6, k. 152r.

²² Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 33. Kirsi Salonen i Jussi Hanska szacowali, że biorąc pod uwagę niezachowane akta dla tego okresu (łącznie z 15 lat), suplik mogło być ok. 46 tys. – Salonen, Hanska, *Entering*, 41. Por. obliczenia dla pontyfikatu Piusa II – Ludwig Schmutge, Patrick Hersperger, Béatrice Wiggerhauser, *Die Supplikenregister der päpstlichen Pönitentiarie aus der Zeit Pius’ II. (1458–1464)* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996), 189; Salonen, Hanska, *Entering*, 44.

²³ Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 264–265.

²⁴ Por. Piroška Nagy, Kirsi Salonen, „East Central Europe and the Penitentiary (1458–1484)” w *The Long Arm of Papal Authority. Late Medieval Christian Peripheries and Their Communication with the Holy See*, eds. Gerhard Jaritz, Torstein Jørgensen, Kirsi Salonen (Budapest–New York: Central European University Press, 2005), 109–119.

²⁵ Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 166; Salonen, Schmutge, *A Sip*, 61; Salonen, Hanska, *Entering*, 50.

²⁶ Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps”, 361.

²⁷ Por. Salonen, Hanska, *Entering*, 51; Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 163–183.

²⁸ Salonen, Hanska, *Entering*, 61.

²⁹ Por. Nagy, Salonen, „East Central Europe”, 114, 117.

wana większość suplik (15) pochodziła z diecezji warmińskiej. Z biskupstw chełmińskiego i pomezańskiego złożono ich po trzy, nie odnotowano natomiast żadnej dla peryferyjnej diecezji sambijskiej. Duchowni warmińscy mieli udokumentowane kontakty w Stolicy Apostolskiej, co z pewnością wpływało na ułatwienia w uzyskaniu dyspensy przez kandydatów do święceń z Warmii, jak i zwiększało świadomość prawną tamtejszych scholarów. Starania o papieskie prowizje również dotyczyły głównie prebend warmińskich. Różnice w proporcjach omawianych suplik między poszczególnymi diecezjami tym samym dobrze zdają się odzwierciedlać całościowy zakres ich kontaktów z papieństwem³⁰.

W tym miejscu trzeba dodać, że tabela nie uwzględnia danych z Pomorza Gdańskiego, choć obszar ten jest ujmowany w niniejszych rozważaniach. Funkcjonował on w omawianym okresie jako część władztwa pruskiego. Należał do diecezji włocławskiej jako archidiaconat pomorski, a także częściowo do diecezji kamieńskiej oraz archidiecezji gnieźnieńskiej, co ilustruje zresztą sprawa braci z Ostrowitego³¹. Niektóre supliki z tych biskupstw mogą mieścić się więc w przyjętych tu ramach terytorialnych. Zwykle niemożliwe jest jednak ścisłe ustalenie miejsca pochodzenia suplikanta, określanego głównie poprzez przynależność diecezjalną. Nie sposób rozstrzygnąć więc, które wzmianki dotyczą duchownych pomorskich, a które polskich. Dane z tego obszaru niewiele zmieniłyby jednak w ogólnym obrazie. Dla lat 1455–1503 z całego biskupstwa włocławskiego odnotowano zaledwie osiem suplik³².

Niemal wszyscy suplikanci z diecezji pruskich zostali określani jako scholary. Można identyfikować ich więc z uczniami, którzy dopiero zamierzali przyjąć święcenia, do czego miała posłużyć papieska dyspensa. Nie odbiega to od europejskiego trendu, choć proporcja scholarów w ogólnej skali była nieco mniejsza (ok. 62–69%)³³. Zdecydowana większość uczniów zwracających się do Penitencjarii Apostolskiej starała się przy tym właśnie o dyspensę *de defectu natalium*, co czyni tę kategorię łaski

³⁰ Zob. Remigiusz Stachowiak, „Duchowni pruscy w Kurii Rzymskiej w XV i na początku XVI w. – zabiegi o kariery i beneficja” w *Parafie w średniowiecznych Prusach w czasach zakonu niemieckiego od XIII do XVI w.*, red. Radosław Biskup, Andrzej Radziwiński (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015), 219–235; *idem*, *Spätmittelalterliche Kirchenkarrieren preußischer Kleriker. Soziale Räume und Netzwerke zwischen Zentrum und Peripherie* (Osnabrück: Fibre Verlag, 2023), 85–89, 156–175. Zob. też Radosław Krajniak, „Starania duchownych o objęcie parafii pw. św. Jakuba w Olsztynie do 1466 roku”, *Nasza Przyszłość* 123 (2015): 97–98; *idem*, „Die Prälaten und Kanoniker des ermländischen Domkapitels bis 1466”, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 64 (2020): 107–108.

³¹ Zob. Andrzej Radziwiński, *Die Kirche im Deutschordensstaat in Preussen (1243–1525)* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014), 52–56.

³² Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 193.

³³ Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 270; Salonen, Hanska, *Entering*, 69–71. Zob. też Aznar Gil, „Die Illegitimen”, 199. Lokalnie odsetek scholarów bywał jednak większy: Wieland, „Römische Dispense”, 296; Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps”, 362.

typową dla najmłodszych suplikantów³⁴. Pierwszym wyjątkiem w analizowanym gronie był akolita Benedikt Reusz (nr 4)³⁵. Duchowny przyjął bezprawnie święcenia mimo wadliwości urodzenia, w związku z czym prosił również o absolucję. Drugim przypadkiem był Johann Golder z Elbląga (nr 13), który został określony klerikiem. Wiązało się to z faktem, iż jako jedyny uzyskał dyspensę *de uberiori*. Nie można wszakże wykluczyć, że także inni odnotowani suplikanci z Prus posiadali przynajmniej niektóre święcenia niższe, uzyskane dzięki dyspensie biskupiej³⁶.

Istotnym aspektem omawianych suplik jest podawany w nich status rodziców. Siedmiu suplikantów pochodziło ze związku świeckich wolnego stanu (*solutus/soluta*). Problem nieprawego urodzenia mógł w tych przypadkach wynikać z odmienności w rozumieniu małżeństwa przez Kościół i społeczeństwo, a także z kanonicznych przeszkód do jego zawarcia. Konsekwencją było funkcjonowanie wielu związków, które z perspektywy kościelnej miały nieuregulowany status, co przekładało się na problematyczną pozycję zrodzonych z nich dzieci³⁷. W dwóch z analizowanych przypadków dziecko było owocem związku wolnego mężczyzny i zamężnej kobiety (*solutus/coniugata*).

Z perspektywy kleru bardziej interesujące jest natomiast ojcostwo kapłanów, wpisujące się w kościelną narrację o ich „naśladowaniu” przez synów. Odnotowano 12 przypadków tego rodzaju. W dziewięciu matką była niezamężna kobieta, w jednym wdowa, w jednym natomiast mężatka. Jedna z kobiet nie została zaś jednoznacznie określona („*soluta vel coniugata*”). Należy domyślać się tu raczej długotrwałego niż przygodnego charakteru relacji. Wspomniane kobiety były prawdopodobnie konkubinami duchownych, żyjącymi z nimi „jakby w małżeństwie”. Określeniem tym („*quasi in matrimonio*”) posłużył się autor traktatu z pierwszej połowy XV w. o potrzebie reformy w Prusach, odnosząc się do kapłanów żyjących w konkubinacie i płodzących dzieci³⁸. W statutach synodalnych ryskiej prowincji kościelnej z 1428 r. synowie duchownych zostali uznani za „znaki niepowsięgliwości ojcowskiej” („*signa paterne incontinencie*”) ³⁹, co stanowiło wyraźne nawiązanie do frazy o późniejszym „naśladownictwie” rodzica.

³⁴ Zob. Jennifer R. McDonald, „The Requests of Scottish Clergy in the Registers of the *Sacra Penitenzieria Apostolica*, 1449–1542”, *Records of the Scottish Church History Society* 37 (2007): 27–30.

³⁵ Numery podane w nawiasach odnoszą się do pozycji supliki duchownego w tabeli 1.

³⁶ Por. Salonen, Hanska, *Entering*, 70–72.

³⁷ Zob. Magdalena Biniś-Szkopek, „*Proles illegitima?* Postępowanie wobec dzieci w praktyce sądu poznańskiego oficjała biskupiego w średniowieczu”, *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 13 (2021): 182–219.

³⁸ Otto Günther, „Eine Predigt vom preußischen Provinzialkonzil in Elbing 1427 und die *Ermanung des Carthäusers*”, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins* 59 (1919): 101. Na temat problemu konkubinatu kleru w Prusach zob. Marcin Sumowski, *Duchowni i mieszczanie. Kler niższy w społeczeństwie późnośredniowiecznych miast pruskich* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2022), 203–206, 518–524.

³⁹ *Constitutiones synodales Warmienses, Sambianses, Pomesanienses, Culmenses necnon provinciales Rigenses*, ed. Franz Hipler (Brunsbereg, 1899), 314. Tłumaczenie: *Statuty Synodalne Warmińskie*,

Zarzuty o posiadanie potomstwa występują też w aktach sądów kościelnych z terenu Pomorza Gdańskiego, zawsze w powiązaniu z oskarżeniami o konkubinat i publiczne zgorszenie⁴⁰. Zwróćmy uwagę na kilka przykładów z lat 1496–1497. Kapłan gdański Peter Ferman miał spłodzić potomstwo z niejaką Katheriną, o czym pogłoski krążyły w mieście⁴¹. Z kolei Johannowi, plebanowi w Skarszewach, polecono oddalić konkubinę wraz z dziećmi⁴². Za utrzymywanie konkubiny i spłodzenie z nią potomstwa został ukarany kapłan Matheus z Gdańska⁴³. Z kolei komendarz z Dzierżążna Mathias miał dwoje dzieci z kucharką⁴⁴. Dla obu duchownych nie była to już pierwsza kara, co wyraźnie wskazuje na długotrwałość związków. W przypadku plebana w Godziszewie Valentina⁴⁵ i komendarza w Chmielnie Lorenza⁴⁶ wspomniano nawet o spłodzeniu wielu dzieci.

Ewentualna kariera kościelna tego potomstwa wymagała uzyskania dyspensy, a jak zdają się wskazywać ogólnoeuropejskie dane z akt Penitencjarii Apostolskiej, często zamierzało ono pójść w ślady ojców⁴⁷. Dla porównania, w metropolii gnieźnieńskiej supliki synów duchownych stanowiły nieco ponad połowę wszystkich złożonych próśb *de defectu natalium*⁴⁸. Wartości te odpowiadają sytuacji w diecezjach pruskich. Należy przy tym brać pod uwagę, że status ojca mógł ulec zmianie między narodzinami potomka a podjęciem przez niego starań o uzyskanie dyspensy. Niewykluczone, że część mężczyzn określanych w suplikach jako nieżonaci przyjęła później święcenia⁴⁹. Z danych tych trudno wyprowadzać jednak wnioski o powszechność konkubinatu. Mamy bowiem do czynienia ze specyficznymi źródłami, oświetlającymi problem łamania norm, nie ich przestrzegania⁵⁰. Jak zobaczymy niżej, swoista nadreprezentacja kleru

Sambijskie, Pomezaniańskie, Chełmińskie oraz Prowincjalne Ryskie, przeł. Julian Wojtkowski (Olsztyn, 2010), 282.

⁴⁰ Por. Adam Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000), 123–128.

⁴¹ *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, ed. Bolesław Ulanowski, vol. 3, pars 1: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesis plocensis, wladislaviensis et gnezniensis (1422–1533)* (Kraków: Akademia Umiejętności, 1908), nr 545.

⁴² *Ibidem*, nr 547.

⁴³ *Ibidem*, nr 555.

⁴⁴ *Ibidem*, nr 576.

⁴⁵ *Ibidem*, nr 570.

⁴⁶ *Ibidem*, nr 581.

⁴⁷ Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 182–183, 187–188; Salonen, Schmutge, *A Sip*, 59; Salonen, Hanska, *Entering*, 90–93. Zob. też Aznar Gil, „Die Illegitimen”, 189–195; Wieland, „Römische Dispense”, 294; Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps”, 363.

⁴⁸ Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 264–266. Por. podobne proporcje dla krótszego okresu: Adam Zapala, *Kontakty Polaków i Litwinów ze Stolicą Apostolską za pontyfikatu papieża Mikołaja V (1447–1455)* (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2021), 150–153.

⁴⁹ Zob. Haren, „Social Structures”, 219. Nie można też wykluczyć, że suplikanci ukrywali kleryczny status ojców: Marshall, *Illegitimacy*, 152.

⁵⁰ Por. Rapp, „Klerus und Illegitimität”, 236.

w tych kościelnych materiałach nie wydaje się zaskakująca, niezależnie od rzeczywistej skali łamania celibatu.

Synowie kapłanów od urodzenia funkcjonowali w środowisku, w którym święcenia były naturalną drogą „zawodową”. Z pewnością mieli przy tym większe możliwości kariery w związku z pozycją ich ojców w strukturach kościelnych⁵¹. Dobrą analogią są udokumentowane dla Prus starania stryjów będących kapłanami, by ich bratankowie wybrali tę samą drogę życiową⁵². Niebagatelne znaczenie z pewnością miała tu możliwość przygotowania do święceń w najbliższym otoczeniu kandydata na duchownego⁵³. Powiązania rodzinne niewątpliwie grały więc istotną rolę w decyzji o przyjęciu święceń, tym bardziej kiedy „głową” owej rodziny był kapłan. Kościelne obawy o naśladowanie ojca przynajmniej częściowo nie były więc bezzasadne.

Warto zwrócić uwagę na typ dyspens przyznawanych suplikantom z Prus. Niemal wszyscy otrzymali zezwolenie na objęcie jednej prebendy duszpasterskiej (*cum cura*). Była to więc podstawowa łaska przyznawana nieprawo urodzonym – dyspensa *in prima forma*. Wśród pruskich suplik złożonych w Penitencjarii Apostolskiej notujemy tylko jedną z kategorii *de uberiori* (nr 13)⁵⁴. Ten typ łaski występował rzadziej w skali europejskiej, choć obserwuje się różnice regionalne⁵⁵. Wiązał się on z problemem kumulacji prebend, w Prusach wyraźniej obserwowanym dopiero od drugiej połowy XV w.⁵⁶ Być może we wcześniejszym okresie było mniejsze zapotrzebowanie na owe dyspensy. Należy dodać, że starali się o nie głównie duchowni, którzy rozpoczęli już karierę kościelną, a pruscy suplikanci – w większości scholarzy – mieli ją jeszcze przed sobą⁵⁷. Nieodnotowany dla diecezji pruskich typ *ubi pater* występował jeszcze rzadziej⁵⁸.

Dyspensy od nieprawego urodzenia miały charakter komisaryczny. Uzyskaną w Stolicy Apostolskiej łaskę należało więc najpierw przedstawić do zatwierdzenia na poziomie lokalnym, zwykle biskupowi⁵⁹. W późniejszym okresie registry

⁵¹ Zob. Christian Hesse, „Vorgezeichnete Karriere? Die Bemühungen von Eltern, ihre unehelichen Söhne mit Pfründen zu versorgen, dargelegt an Beispielen aus den Diözesen Basel und Konstanz” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 275–292; Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps”, 360.

⁵² Sumowski, *Duchowni i mieszczanie*, 69–70.

⁵³ Por. *idem*, „Święcenia duchowieństwa”: 33–34.

⁵⁴ Por. Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps”, 362.

⁵⁵ Salonen, Schmutge, *A Sip*, 59; Salonen, Hanska, *Entering*, 50, 55–57, 65–68. Zob. też Aznar Gil, „Die Illegitimen”, 201; McDonald, „The Requests of Scottish Clergy”, 17–19.

⁵⁶ Por. Marcin Sumowski, *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012), 66–68; *idem*, *Duchowni i mieszczanie*, 191–193.

⁵⁷ Salonen, Hanska, *Entering*, 70–71, 79–85.

⁵⁸ Salonen, Schmutge, *A Sip*, 58, 59. Zob. też Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 156, 263. Susan Marshall uznała za prawdopodobne, że synowie kapłanów mogli w praktyce dołączać do ojców bez zwracania uwagi staraniem o ten rodzaj dyspensy: Marshall, *Illegitimacy*, 167.

⁵⁹ Salonen, Schmutge, *A Sip*, 73; Steczkowski, *Penitencjaria Apostolska*, 132–136; Salonen, Hanska, *Entering*, 34. Zob. też Radziwiński, *Kontakty duchownych*, 51–52.

Penitencjarii Apostolskiej notowały też inne osoby, do których powinien zwrócić się kandydat o zatwierdzenie dyspensy. To do owych komisarzy adresowane były dyplomy wystawione przez urząd⁶⁰. W przypadku Johanna Recho (nr 19) byli to prepozyt kapituły warmińskiej i przebywający wcześniej w Rzymie kanonik Albert Bischoff⁶¹. Dyspensa Sigismunda Rupnera (nr 20) miała zostać przedłożona kustoszowi i oficjałowi warmińskiemu, a łaska dla Martina *de Lombach* (nr 21) – biskupowi pomocniczemu gnieźnieńskiemu. Wśród dyspens pruskich te konkretne wskazania stanowiły jednak wyjątki. Należy zakładać, że w większości przypadków adresatami dyspens byli biskupi, u których kandydaci zamierzali przyjąć święcenia.

Tabela 1. Supliki *de defectu natalium* złożone w Penitencjarii Apostolskiej przez pruskich kandydatów do święceń w latach 1431–1523

Lp.	Data	Suplikant	Diecezja	Rodzice	Źródło*
1	10 grudnia 1452 r.	Wenzel Hospitis (scholar)	warmińska	<i>presbiter/soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 4, k. 83v; RPG II, nr 2307
2	16 lutego 1453 r.	Bartholomäus Kretzmer (scholar)	warmińska	<i>solutus/soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 4, k. 100v; RPG II, nr 2344
3	28 sierpnia 1453 r.	Urban Mathie (scholar)	chełmińska	<i>solutus/soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 4, k. 144v; RPG II, nr 2479
4	26 marca 1463 r.	Benedikt Reusz (akolita)	chełmińska	<i>solutus/soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 11, k. 299v–300r; RPG IV, nr 2635; BP VI, nr 1823
5	23 marca 1466 r.	Johann Clingenberg (scholar)	warmińska	<i>solutus/coniugata</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 14, k. 255r; RPG V, nr 2469; BP VII, nr 261
6	12 stycznia 1468 r.	Gabriel Engelhard (scholar)	warmińska	<i>solutus/soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 16, k. 186v; RPG V, nr 2822; BP VII, nr 511

⁶⁰ Por. Salonen, Schmugge, *A Sip*, 76–78.

⁶¹ Biogramy: Teresa Borawska, „Bischof Albert” w *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. Jan Guzowski (Olsztyn: Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, 1996), 21–22; Stachowiak, *Spätmittelalterliche*, 257–260.

7	3 maja 1472 r.	Johann Stingel z Elbląga (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 20, k. 247v; RPG VI, nr 3978
8	8 listopada 1473 r.	Matheus Brechtel (scholar)	warmińska	<i>solutus/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 22, k. 198v; RPG VI, nr 4193
9	23 stycznia 1475 r.	Johann Nicolai Frederici (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ coniugata</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 23, k. 252v; RPG VI, nr 4362
10	3 czerwca 1475 r.	Georg Helye (scholar)	pomezańska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 23, k. 266v; RPG VI, nr 4489
11	22 lipca 1475 r.	Christoph Alberti (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ soluta vel coniugata</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 23, k. 269v; RPG VI, nr 4503
12	13 września 1479 r.	Johann Sondeman (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 29, k. 229r; RPG VI, nr 5201
13	14 paździer- nika 1483 r.	Johann Golder z Elbląga (kleryk)	warmińska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 33, k. 227r-227v; RPG VI, nr 6404
14	24 czerwca 1485 r.	Georg Georgii z Działdowa (scholar)	pomezańska	<i>solutus/ coniugata**</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 34, k. 291r; RPG VII, nr 2790
15	1 lipca 1491 r.	Peter Piekewitz (scholar)	pomezańska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 40, k. 507v; RPG VII, nr 3684
16	1 kwietnia 1493 r.	Gaspar Knose (scholar)	warmińska	<i>solutus/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 42, k. 275r; RPG VIII, nr 3556
17	2 czerwca 1493 r.	Conrad z Barczewa (scholar)	warmińska	<i>solutus/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 42, k. 280v; RPG VIII, nr 3592
18	27 czerwca 1498 r.	Ulrich Camentz (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 46, k. 439v; RPG VIII, nr 4183

Lp.	Data	Suplikant	Diecezja	Rodzice	Źródło
19	5 kwietnia 1519 r.	Johann Recho (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 65, k. 365r; RPG X, nr 1801
20	18 kwietnia 1519 r.	Sigismund Rupner (scholar)	warmińska	<i>presbiter/ soluta</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 65, k. 367r; RPG X, nr 1809
21	5 lipca 1519 r.	Martin <i>de Lombach</i> (scholar)	chełmińska	<i>presbiter/ vidua</i>	APA, Reg. Matrim. et Div., t. 65, k. 388v; RPG X, nr 1854

* Odnotowano sygnaturę archiwalną, jak również regest z RPG i edycję z BP.

** W RPG błędnie określono jego rodziców jako „solutus” i „soluta”.

Powiązani z Prusami kandydaci do święceń uzyskiwali też dyspensy w inny sposób. Poza Penitencjarią kompetencje do przyznawania tego typu łask miały Kancelaria Apostolska oraz Dataria Apostolska. W odróżnieniu od pierwszej udzielały one dyspens powiązanych ze sprawami beneficjalnymi⁶². Dla Prus notujemy kilka przypadków prośb *de defectu natalium* kierowanych tą drogą. W 1403 r. dyspensę uzyskał świecki diecezji pomezjańskiej Thomas Cancelberg⁶³. Można chyba zakładać, że jego celem było wstąpienie do stanu duchownego, choć nie wspomniano o jego planach beneficjalnych. Kleryk diecezji w Liège Johann de Achonheit, który w 1436 r. prosił o prowizję na kanonię w kapitule warmińskiej, kilka lat wcześniej otrzymał dyspensę *de uberiori*⁶⁴. Suplikę o ten sam typ łaski złożył w tym roku również kleryk diecezji warmińskiej Nicolaus Butow alias Teschner. Jego rodzicami byli świeccy niebędący małżeństwem z perspektywy prawa kościelnego⁶⁵. W 1447 r. dyspensę uzyskał scholar warmiński Johann Heilsberg. Powtórzono ją pięć lat później, zezwalając mu na obejmowanie beneficjów kościelnych. Pochodził on ze związku kapłana i niezamężnej kobiety⁶⁶. Z kolei w 1478 r. kleryk warmiński Nicolaus Okandorff uzyskał nową prowizję na kanonię w Wormacji, na którą posiadał już ekspektatywę.

⁶² Salonen, Hanska, *Entering*, 23–24. Zob. też Brigide Schwarz, „Dispense der Kanzlei Eugens IV. (1431–1447)” w *Illegitimität im Spätmittelalter*, 133–147; McDonald, „Illegitimate Scots”, 35–36.

⁶³ *Repertorium Germanicum* (dalej: RG), Bd. II: 1378–1415, hg. v. Gerd Tellenbach (Berlin: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1961), kol. 1115; RG online, <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/2/7238>, dostęp: 5.08.2022.

⁶⁴ RG, Bd. V: 1431–1447, bearb. v. Hermann Diener, Brigide Schwarz, Christoph Schöner (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2004), nr 3847; RG online, <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/5/3847>, dostęp: 5.08.2022. Zob. Stachowiak, *Spätmittelalterliche*, 383, przyp. 1238.

⁶⁵ RG V, nr 6936; RG online, <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/5/6936>, dostęp: 5.08.2022.

⁶⁶ RG, Bd. VI: 1447–1455, bearb. v. Josef Friedrich Abert, Walter Deeters (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1985), nr 3020; RG online, <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/6/3020>, dostęp: 5.08.2022.

Dyspensowano go przy tym od przeszkody nieprawego urodzenia i zezwolono na przyjęcie wyższych święceń. Posiadał już cztery święcenia niższe, był więc akolită⁶⁷. W 1482 r. papieską łaskę jednocześnie z prowizją otrzymał kapłan diecezji salzburskiej Amandus Erwert. Jego rodzice byli świeckimi wolnego stanu. Duchowny starał się o objęcie prebendy przy ołtarzu Krzyża Świętego w kościele Świętojańskim w Toruniu oraz kanonii w kapitule chełmyńskiej⁶⁸. Odrębnie należy zwrócić uwagę na jedyną kobietę w analizowanym gronie. W 1406 r. potwierdzono dyspensę od nieprawego urodzenia dla Katheriny Wulfz z diecezji warmińskiej⁶⁹. W jej przypadku, choć została określona jedynie jako kobieta („mulier”), chodziło najpewniej o zamiar objęcia godności w klasztorze żeńskim. Kobiety starające się o dyspensę od nieprawego urodzenia zwykle pojawiały się w źródłach papieskich w tym właśnie kontekście⁷⁰.

W odróżnieniu od kandydatów do święceń uzyskujących dyspensy w Penitencjarii Apostolskiej wzmiankowani duchowni nie znajdowali się na początku kariery kościelnej. Częściej byli określani jako klerycy, posiadali też zapewne przynajmniej niższe święcenia, uzyskane być może dzięki dyspensie biskupiej. W związku z tym obserwujemy tu również częstsze występowanie dyspens *de uberiori*⁷¹. Charakterystyczne jest też powtarzanie papieskiej łaski przy każdej prowizji na prebendy⁷².

Ważnym czynnikiem wpływającym na liczbę łask *de defectu natalium* oraz możliwości ich uzyskania były uprawnienia nadawane przez papieża legatom i niektórym biskupom, zezwalające im na dyspensowanie określonej liczby osób⁷³. Zmuszają one do zadania pytania o reprezentatywność źródeł papieskich. Analizując problem w diecezjach angielskich, Laura Wertheimer wykazała, że liczba dyspens, których mogli udzielić legaci i biskupi do połowy XIV w., była trzykrotnie wyższa od liczby papieskich łask dla tamtejszych kandydatów do święceń w tym okresie. Należy dodać, że te wyjątkowe uprawnienia w mniejszym stopniu dotyczyły potomstwa duchownych. Odzwierciedlają to angielskie źródła lokalne, notujące dyspensy, w których zdecydowana większość nieprawo urodzonych pochodziła ze związków świeckich. Tłumaczy to pewną nadreprezentację danych o dyspensach dla synów kapłańskich, znaną z materiału papieskiego. Częściej musieli oni szukać łaski w Stolicy Apostolskiej, podczas gdy potomkowie świeckich mieli

⁶⁷ RG, Bd. X: 1471–1484, bearb. v. Ulrich Schwarz et al. (De Gruyter, 2018), nr 8295.

⁶⁸ RG X, nr 248. Duchowny pominięty w: Sumowski, *Duchowni diecezjalni*. Zob. też Stachowiak, *Spätmittelalterliche*, 88, przyp. 426.

⁶⁹ RG II, nr 8775; online, <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/2/8775>, dostęp: 5.08.2022.

⁷⁰ Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 145–149; Salonen, Hanska, *Entering*, 76–79. Zob. też McDonald, „The Requests of Scottish Clergy”, 22–23.

⁷¹ Por. McDonald, „Illegitimate Scots”, 36–42.

⁷² Zob. Schimmelpfennig, „*Ex fornicatione nati*”: 29.

⁷³ McDonald, „The Papal Penitentiary”: 37–39; Salonen, Hanska, *Entering*, 24–25, 54–55; Marshall, *Illegitimacy*, 152–153. Zob. też Radziwiński, *Kontakty duchownych*, 37–38; Zapala, *Kontakty*, 169–175.

większe możliwości lokalnie. Konkluzja ta pozwala inaczej spojrzeć na proporcję liczebności „naśladowców” ojców do synów świeckich o nieuregulowanej sytuacji małżeńskiej. W rzeczywistości odsetek potomków duchownych mógł być mniejszy, niż wynikałoby to ze źródeł papieskich⁷⁴.

Innym problemem dotyczącym reprezentatywności jest skala ignorowania przez nieprawo urodzonych obowiązku uzyskania dyspensy. Z jednej strony kwestia ta wiąże się ze stanem wiedzy samych kandydatów lub ich najbliższego otoczenia. W tym kontekście nadreprezentacja synów kapłańskich mogłaby wynikać z większej świadomości ich ojców co do prawnych warunków wstąpienia potomków do stanu duchownego i konieczności starania się o dyspensę⁷⁵. Z drugiej strony problem dotyczy przestrzegania prawa na poziomie diecezjalnym. Kirsi Salonen i Jussi Hanska uznali, że nawet niewielka liczba suplik świadczy o lokalnej recepcji powszechnego prawa kanonicznego, dlatego niemożliwe byłoby masowe ignorowanie norm przez biskupów i wyświęcanie nieprawo urodzonych⁷⁶. Nie negując zupełnie tej hipotezy, warto przyrzeć się problemowi z nieco innej perspektywy. Jak zwróciła uwagę Kathryn Ann Taglia, funkcjonowanie dyspens, przy wcześniejszej delegitymizacji synów kapłańskich, a za nimi innych pozamałżeńskich dzieci, nadawało spójność normom kościelnym i wzmacniało system celibatu. Dyspensa była tu próbą sankcjonowania rzeczywistości sprzecznej z normą, włączenia jej do systemu⁷⁷. Sama konieczność uzyskania papieskiej łaski w przypadku nieprawego urodzenia była tu jednym z elementów modelu kapłana. Norma była więc częścią języka opisu duchowieństwa. Skrupulatność w jej egzekwowaniu miała już mniejsze znaczenie w ogólnej narracji o klerze. Z tej perspektywy starania o dyspensę stawały się bardziej zindywidualizowane, nieco mniej zależne od rygorów prawa.

W związku z powyższym ilościowe ujęcie zagadnienia dyspens papieskich należy uzupełnić jakościową analizą konkretnego przypadku⁷⁸. Załączone w aneksie dokumenty dla braci z Ostrowitego są dobrym przykładem funkcjonowania papieskiej dyspensy na poziomie lokalnym⁷⁹. Warto zwrócić uwagę, że nie zachowało się wiele tego typu dokumentów, zapewne ze względu na ich prywatny charakter⁸⁰. Ponadto zostały one wystawione w okresie, dla którego nie dysponujemy aktami Penitencjarii Apostolskiej⁸¹. W księgach tego urzędu nie notowano przy tym

⁷⁴ Wertheimer, „Illegitimate birth”: 217–223.

⁷⁵ Zapala, *Kontakty*, 153.

⁷⁶ Salonen, Hanska, *Entering*, 51, 61, 67.

⁷⁷ Taglia, „On Account of Scandal”: 57, 66–67.

⁷⁸ Zob. uwagi o ilościowych i jakościowych badaniach nad nieprawym urodzeniem: Wertheimer, „Illegitimate birth”: 215–217.

⁷⁹ Zob. Salonen, Schmugge, *A Sip*, 96–98.

⁸⁰ Salonen, Schmugge, *A Sip*, 126. Por. Ludwig Schmugge, „Penitentiary Documents from outside the Penitentiary” w *The Long Arm of Papal Authority*, 182–186.

⁸¹ Zob. Saczyńska, „Penitencjaria”: 265–266; Saczyńska-Vercamer, *Władza i grzech*, 82–84.

dokumentów wychodzących, a jedynie supliki⁸². To wszystko zwiększa znaczenie poznawcze tych źródeł i uzasadnia ich publikację. Dyplomy zostały przygotowane do edycji głównie na podstawie projektu instrukcji wydawniczej dla średniowiecznych źródeł łacińskich autorstwa Adama Wolffa⁸³.

Dokumenty te ilustrują proces przyznawania papieskiej łaski⁸⁴. Bracia Albert i Kirstan byli synami Fryderyka, plebana parafii w Ostrowitem, położonej w dekanacie tucholskim w archidiecezji gnieźnieńskiej⁸⁵. Tereny te należały wówczas do komturstwa tucholskiego we władztwie zakonu niemieckiego, co być może nie było bez znaczenia dla losów braci⁸⁶. Ich wspólna prośba o dyspensę wpisuje się w tendencję europejską, gdzie łączne supliki rodzeństwa nie były rzadkością, szczególnie w przypadku potomków kapłanów⁸⁷. Sugeruje to, że Albert i Kirstan byli synami konkubiny plebana, określonej w dokumentach jako kobieta niezamężna (*soluta*). Składając suplikę, mieli zapewne mniej niż 18 lat, dyspensą umożliwiła im bowiem przyjęcie święceń niższych, a wyższych dopiero po osiągnięciu odpowiedniego wieku (aneks 2)⁸⁸. Podobnie jak większość suplikantów zostali określani jako scholarzy. Sądząc po dopisku na odwrocie jednego z dyplomów, wspominającym nauczyciela malborskiego (aneks 1), bracia byli wówczas uczniami tamtejszej szkoły. Mogło wiązać się to z patronatem zakonu niemieckiego nad parafią zajmowaną przez ich ojca, który skierował synów do krzyżackiej „stolicy”, być może z myślą o ich późniejszej karierze. Suplika złożona w Penitencjarii prawdopodobnie wyszła w związku z tym właśnie z Malborka, być może przy wsparciu zakonnej administracji⁸⁹. Wypada dodać, że trwała wówczas schizma papieska. Zakon

⁸² Salonen, „The Medieval Source Material”: 102.

⁸³ Adam Wolff, „Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.”, *Studia Źródłoznawcze* 1 (1957): 155–184. Zob. też uwagi: Janusz Tandecki, Krzysztof Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014), 137–151, 328–354 (przedruk cytowanej instrukcji). Pontyfikaty papieża i abpa za: *Chronologia polska*, red. Bronisław Włodarski (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013).

⁸⁴ Zob. Salonen, Schmutge, *A Sip*, 69–74. Por. dobrze udokumentowane przykłady angielskie: Wertheimer, „Illegitimate birth”: 224–228.

⁸⁵ Zob. bazę danych „Parafie w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach 1243–1525”: <http://www.parafie.umk.pl/pl/baza.php#/parish/details/407>, dostęp: 8.08.2022.

⁸⁶ Maksymilian Grzegorz, *Słownik historyczno-geograficzny komturstwa tucholskiego w średniowieczu* (Tuchola–Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, 2010), 81–82.

⁸⁷ Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 188–196; Salonen, Hanska, *Entering*, 97–101. Zob. też Aznar Gil, „Die Illegitimen”, 199; Salonen, „In Their Fathers’ Footsteps”, 364.

⁸⁸ Por. Sumowski, „Święcenia duchowieństwa”: 32–33.

⁸⁹ Zob. przykłady dyspens dotyczących innych spraw, w których pozyskanie zaangażowany był prokurator generalny zakonu niemieckiego przy Stolicy Apostolskiej: Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin Dahlem, XX. Hauptabteilung, Staatsarchiv Königsberg, Ordensbriefarchiv, nr 7681, 7720a; *Codex Diplomaticus Warmiensesis*, Bd. IV, hg. v. Viktor Röhrich, Franz Liedtke, Hans Schmauch (Braunsberg: Historischen Vereins für Ermland, 1935), nr 401; *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd. II, bearb. v. Hans Koeppen (Göttingen: Vandenhoeck

niemiecki opowiedział się za Urbanem VI (pontyfikat 1378–1389), w związku z czym pruscy klerycy, w tym bracia z Ostrowitego, składali supliki w Rzymie⁹⁰.

Dokument regensa Penitencjarii Apostolskiej (aneks 1) został wystawiony 18 czerwca 1380 r. Wskazano w nim, że suplika złożona przez braci dotyczyła zgody na przyjęcie przez nich święceń oraz objęcie prebend, w tym duszpasterskich. Albert i Kirstan starali się zatem o klasyczną dyspensę *in prima forma*, która została im udzielona. Dyplom został jednak skierowany do arcybiskupa gnieźnieńskiego, któremu polecono sprawdzenie moralności kandydatów do święceń, szczególnie pod kątem utrwalonego już w prawie kanonicznym „naśladownictwa niewstrzemięźliwości ojca”. Zgodnie z kościelną praktyką była to więc dyspensza komisaryczna, którą należało przedłożyć lokalnemu ordynariuszowi. Jej dyktat zgadza się niemal w całości z formularzem stosowanym w podobnym okresie przez Penitencjarię Apostolską⁹¹.

Drugi z dokumentów (aneks 2) wystawiono w kancelarii arcybiskupa gnieźnieńskiego Janusza Suchegowilka 24 września 1381 r.⁹² Odbiorcami dyplomu byli tym razem sami bracia. Po opisie papieskiej dyspensy nastąpiło przytoczenie jej w całości, po czym arcybiskup wystąpił jako jej egzekutor. Powołując się na świadków, w tym wielkiego komtura, wystawca potwierdził dobre obyczaje braci, ich wystarczający wiek i odpowiednią wiedzę do przyjęcia niższych święceń. Na podstawie przyznanej w ramach przedstawionej mu dyspensy władzy ordynariusz udzielił też zgody na przystąpienie Alberta i Kirstana do święceń wyższych, przypominając jednocześnie o konieczności spełnienia przez nich innych warunków⁹³. Bracia uzyskali możliwość objęcia po jednym beneficjum duszpasterskim z zastrzeżeniem, że powinni wówczas osiągnąć prezbiterat i osobiście rezydować przy prebendzie. W przeciwnym razie dyspensza traciła ważność.

& Ruprecht, 1960), nr 9, 98, 107, 303; Bd. III/2, bearb. v. Hans Koeppen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1971), nr 314; Bd. IV/1, bearb. v. Kurt Forstreuter (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1973), nr 258, 306; Sławomir Józwiak, Adam Szweda, *Dwór wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego w Malborku* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2022), 191. Na możliwą pomoc zakonnego przedstawiciela w pozyskiwaniu łask papieskich zwróciły już uwagę Nagy, Salonen, „East Central Europe”, 117. Por. Stachowiak, „Duchowni pruscy”, 220–226; *idem*, *Spätmittelalterliche*, 75–76, 84.

⁹⁰ *Ibidem*, 74.

⁹¹ Mathäus Meyer, *Die Pönitentiarie-Formularsammlung des Walter Murner von Strassburg. Beitrag zur Geschichte und Diplomatie der Päpstlichen Pönitentiarie im 14. Jahrhundert* (Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1979), nr 867. Zob. też Tamburini, „Die Apostolische Pönitentiarie”, 125–126; Schmutge, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 109–110. Na temat formularza i budowy dyplomów Penitencjarii zob. Salonen, Schmutge, *A Sip*, 100–105; Steczkowski, *Penitencjaria Apostolska*, 126–131.

⁹² Por. Alina Polak, *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza. Formularz dokumentów arcybiskupów gnieźnieńskich do 1381 roku* (Opole: Wydawnictwo Naukowe Scriptorium, 2014), 426–433.

⁹³ Por. Sumowski, „Święcenia duchowieństwa”: 32–44.

Dyplom ten można porównać z formularzem analogicznego dokumentu z biskupstwa pomezkańskiego, znanego z jednego z tamtejszych kopiarzy⁹⁴. Wpisano do niego dyspensę datowaną na 23 marca 1414 r. Została ona wystawiona w kancelarii biskupa Johanna Rymana dla scholara Hieronymusa Johanniego z Lubicza, syna kapłana i niezamężnej kobiety. Podobnie jak w przypadku braci z Ostrowitego uzyskał on dyspensę w Penitencjarii Apostolskiej, którą musiał przedstawić do zatwierdzenia na poziomie lokalnym. W formularzu pozostawiono miejsce na jej wpisanie. Biskup jako egzekutor na podstawie zeznań świadków potwierdził dobre obyczaje scholara i udzielił mu stosownej łaski. Hieronymus uzyskał też możliwość objęcia prebendy duszpasterskiej na podobnych warunkach.

Dyktat obu biskupich dokumentów nieco się różni, ale ilustrują one formalną drogę nieprawo urodzonych do święceń. Jak wspomniałem wyżej, otrzymana w Penitencjarii dyspensa wymagała lokalnego potwierdzenia. Z uzyskaną łaską należało udać się więc do właściwego sobie ordynariusza, który był zobowiązany do zbadania zdatości kandydata, zwłaszcza w odniesieniu do jego moralności. Miały służyć temu zeznania świadków, zapewne z najbliższego otoczenia suplikantów. Dopiero dyspensa wystawiona przez biskupa miejsca uprawniała do przyjęcia święceń.

Prezentowane niżej dyplomy dla braci z Ostrowitego pozwalają ponadto określić czas trwania procedury od momentu uzyskania dokumentu w Penitencjarii do zatwierdzenia jej przez biskupa. W tym wypadku dostarczenie dokumentu regensa do Gniezna i przeprowadzenie badania zdatości kandydatów, zapewne w Malborku, trwało ponad rok, od 18 czerwca 1380 r. do 24 września 1381 r. Czas otrzymania łaski papieskiej należy uznać zatem za dość długi⁹⁵. Nie ma pewności, czy bracia istotnie ją wykorzystali. Nie znamy ich późniejszych losów, choć nie ma powodu zakładać, że zrezygnowali z zamierzeń. Obecność ich dyspensy w toruńskim archiwum zdaje się sugerować, że po przyjęciu święceń znaleźli zatrudnienie w tym mieście.

Dyspensa *de defectu natalium* wpisuje się w cykl uzyskiwania kolejnych stopni święceń. Dla nieprawo urodzonych stanowiła pierwszy etap na tej drodze, przynajmniej teoretycznie. Należy przy tym podkreślić, że ostatecznie zawsze stawała się ona sprawą lokalną⁹⁶. Mimo zaangażowania papieskiego aparatu biurokratycznego decyzja o święceniach zapadała w rodzinnych stronach nieprawo urodzonych. Trudno zatem określić, w jakim stopniu dyspensy zdobyte w Stolicy Apostolskiej były wykorzystywane na miejscu i jak przekładały się na rzeczywistą karierę kościelną⁹⁷. Dlatego szczególnie znaczące są źródła lokalne, takie jak dokumenty

⁹⁴ Edycja: *ibidem*, 75–76.

⁹⁵ Zob. Wieland, „Römische Dispense”, 296–297. Por. rozważania o czasie trwania procedury kurialnej: Zapala, *Kontakty*, 242–245.

⁹⁶ Wertheimer, „Illegitimate birth”: 229.

⁹⁷ Wieland, „Römische Dispense”, 297–298; Salonen, Hanska, *Entering*, 85–87.

dla braci z Ostrowitego⁹⁸. Znakomicie uzupełniają one materiał papieski, ilustrując dalsze etapy procesu pozyskiwania łaski.

Aneks 1

Rzym, 18 czerwca 1380 r.

Augustin de Lanzano, regens Penitencjarii Apostolskiej, informuje arcybiskupa gnieźnieńskiego o udzieleniu dyspensy komisarycznej od nieprawego urodzenia braciom Albertowi i Kirstanowi z Ostrowitego, synom plebana, a także zezwoleniu na przyjęcie przez nich święceń i objęcie prebend duszpasterskich oraz poleca sprawdzenie zasadności udzielenia łaski.

Or.: Archiwum Państwowe w Toruniu, Kat. I, nr 115, pergamin 294 × 184 + 46 mm, pieczęć w czerwonym wosku w kształcie ostroowalnym na zielonym sznurze. Dopiski dot. procedury kancelaryjnej: a) lewy margines, na wysokości pierwszej litery – dopisek korektora: bene; b) lewy dolny róg, pod zakładką – dopisek taksatora: Jo. de Gra – septem tur. – nugis; c) lewy dolny róg, na zakładce: VII; d) prawy dolny róg, na zakładce – podpis pisarza: F. Cernarie; e) odwrocie, centralnie w górnej części – podpis prokuratora (?): Johannes de Argentina; f) odwrocie, na zgięciu – odbiorca (?): Magi[stro] [...?] rectori scolarium Marienburg.

Venerabili in Christo patri Dei gratia archiepiscopo Gneznensi vel eius vicario in spiritualibus Augustinus | eadem gratia episcopus Pennensis et Adriensis¹ salutem et sinceram in Domino caritatem. Ex parte Alberti et | Kirstani, dictorum de Ostirwik², fratrum carnalium, scolarium vestre diocesis, fuit nobis humiliter supplica|tum, ut cum eis, qui, sicut asseritur, ascribi desiderant milicie clericali, super defectu natalium, | quem paciuntur de presbitero geniti et soluta, pro eodem non obstante defectu ad omnes possint ordi|nes promoveri et quilibet eorum beneficium ecclesiasticum obtinere, eciam si curam habeat animarum, Sedes Apostolica | dispensare misericorditer dignaretur. Nos igitur, auctoritate domini pape, cuius penitentie ad presentes curam | regimus et de eius speciali mandato, super hoc vive vocis oraculo nobis facto circumspectioni vestre com|mittimus, quatenus consideratis diligenter circumstanciis universis, que circa ydoneitatem persone | fuerint attendende, si paterne non sunt incontencie imitatores, sed bone conversationis | et vite sufficientisque litterature, super quibus vestram intendimus conscienciam onerare, aliasque | eis merita suffragantur ad huiusmodi dispensationis gratiam obtinendam, super petitis dispen|setis misericorditer cum eisdem, ita tamen, quod quilibet ipsorum scolarium,

⁹⁸ Zwrócił na to uwagę już Schmutge, „Penitentiary Documents”, 180–186.

prout requiret onus | beneficii, quod eum post dispensationem ipsam obtinere contigerit, se faciat statutis a iure temporibus ad ordines promoveri et personaliter resideat in eodem, alioquin dicte dispensationis gratia | quo ad ipsum beneficium nullius penitus sit momenti. Datum Rome apud Sanctum Petrum, | kalendas Julii, pontificatus domini Urbani pape VI³ anno tercio.

I: ¹ Augustin de Lanzano, bp Penne i Atri w latach 1380–1390, regens Penitencjarii Apostolskiej: C. Eubel, *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, Münster 1913, s. 394; ² Ostrowite, wieś około 10 km na SE od Chojnic; ³ Urban VI, papież w latach 1378–1389.

Aneks 2

Gniezno, 24 września 1381 r.

Janusz Suchywilk, arcybiskup gnieźnieński, powołując się na dyspensę od nieprawego urodzenia wydaną przez regensa Penitencjarii Apostolskiej braciom Albertowi i Kirstanowi, synom Fryderyka, plebana z Ostrowitego, udziela zgody na przyjęcie przez nich święceń.

Or.: Archiwum Państwowe w Toruniu, Kat. I, nr 116, pergamin 348 × 219 + 39 mm, na pasku pergaminowym pieczęć okrągła w czarnym wosku. Na odwrociu późniejszy dopisek: Presentatio [?] Alberti et Kirstan Augustini episcopus sedat Rom.

Johannes Dei gracia sancte Gneznensis ecclesie archiepiscopus¹ dilectis filiis Alberto et Kyrstano Fredrici presbiteri et rectoris ecclesie parochialis de Ostirwik², nostre | dyocesis, salutem in Domino. Nuper litteras reverendi patris ac domini, domini Augustini episcopi Pennensis et Adriensis³, sanctissimi in Christo patris ac domini nostri, domini Urbani | pape VI⁴ penitentiarii, eius vero sigillo in cordula viridis coloris, de cera rubea abintra et de alba et communi abextra moris Curie Romane independenti sigillatatas, non viciatas, nobis obtulistis huiusmodi continentie et tenoris:

[następuje dok. regensa Penitencjarii Apostolskiej z daty:

Rzym, 18 czerwca 1380 r. – aneks 1]

Petivistis insuper humiliter, ut ad executionem dicti mandati procedere dignamur. Nos quam procedentes | in facto et circa huiusmodi legitime et servato ordine necsario, in hac parte ex testimonio sacerdotum iuratorum, necnon et ex testimoniis religiosi viri domini fratris Rütgeri de | Elner magni commendatoris ordinis Theutonicorum⁵ et aliorum fidedignorum repperimus et pronunciamus in hiis scriptis, vos esse bone conversacionis et vite, | sufficientis etatis et litterature, ad suscipiendos omnes clericorum ordines minores nullumque canonicum obstare, per quod effectus predictarum litterarum debent merito impediri. | Ideoque auctoritate nobis concessa predicta, impedimentum natalium in vobis abstergimus dispensatis

et concedentes gratiose, ut temporibus a juris statutis ad omnes | minores ordines et maiores sacros libere valeatis promoveri, ita tamen, quam sacros ordines maiores reapere non presumatis, nisi etatem complementis a sacris | canonibus prefinitam et sufficientem scienciam, quo ad hoc habere fueritis repperti nulloque canonico impedimento obstante. Item dispensamus vobiscum misericorditer, | ut quilibet vestrum unicum possit habere beneficium ecclesiasticum, eciam si curam habuit animarum annexam, ita tamen, quo prout requiret onus beneficii, quod vos post dispensacionem | nostram habere et obtinere contigerit, statutis a juris temporibus ad sacros ordines, si eos presens non susceperitis, vos faciatis promoveri et quod personaliter beneficiis resideatis in eisdem, alioquin dicte dispensacionis gratia, quo ad ipsum beneficium nullius penitus sit momenti, iuxta litterarum formam predicatarum. In quibus | vestram et illius, qui vos ad dictos ordines ordinabit consciencias oneramus. Datum de mandato nostro speciali per honorabilem virum dominum Bertoldum de | Camen⁶ canonicum Gneznensis nostre curie cancellarium spiritualium auditorem pro tribunali sedens Gnezne, sub anno Domini millesimo CCC^o octuagesimo primo, | indiccione IIII^a, die XXIII mensis Septembris, hora vesperorum. Presentibus honorabilibus et discretis ac nobili viris dominis Georgio canonico Lanciencis⁷, Derstone rectori | ecclesie de Chomantow⁸ et Mathia de Wrawrowicz herede Gneznensis dyocesis testibus ad premissa.

2: ¹ Janusz Suchywilk, *abp gnieźnieński w latach 1374–1382*; ² zob. aneks 1, przyp. 2; ³ zob. aneks 1, przyp. 1; ⁴ zob. aneks 1, przyp. 3; ⁵ Rüdiger von Elner, *wielki komtur w latach 1374–1383* [zob. Dieter Heckmann, *Amtsträger des Deutschen Ordens / Dostojnicy zakonu niemieckiego* (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2020), s. 207]; ⁶ Bertold z Kamienia, *podkanclerzy abpa gnieźnieńskiego w latach 1374–1385* [zob. Polak, *Dyplomatyka*, 449–450]; ⁷ Jerzy, *kanonik łączycycki (?)* [por. Anna Kowalska-Pietrzak, *Pralaci i kanonicy kapituły łączycyckiej do schyłku XV wieku* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004)]; ⁸ Chomętowo, wieś około 10 km na N od Żnina (?).

Marcin Sumowski

‘De presbitero geniti.’ Dispensations from illegitimate birth for the medieval Prussian clergy

Summary

The article examines the issue of illegitimate birth (*defectus natalium*) among clergy in late medieval Prussia. As one of the irregularities under canon law (*irregularitas*), it posed a barrier to ordination. However, papal dispensations offered a potential solution, typically granted by the Apostolic Penitentiary. This study primarily focuses on dispensations obtained through this route. The analysis of twenty-one supplications from Prussian dioceses spanning 1431–1523 reveals a significantly lower number compared to the rest of Europe, which was likely influenced by Prussia’s peripheral status, church structures,

legal awareness, and the scope of interactions with the Holy See. The article also explores the social demographics of those seeking dispensations, noting a prevalence of scholars. Additionally, it examines the status of parents of illegitimate clergy candidates. Seven of them were from lay relationships of single state (*solutus/soluta*), two from relationships of a man of single state and a married woman (*solutus/coniugata*), while 12 were descendants of priests.

The discussion of illegitimate births of clergymen and their efforts to obtain dispensations is enriched by a detailed examination of the case of brothers Albert and Kirstan from Ostrowite in Gdańsk Pomerania, sons of a local parson who sought dispensation for ordination. In 1380, they successfully obtained dispensation from the Apostolic Penitentiary, later approved by the Archbishop of Gniezno as their proper ordinary. The article includes two documents from the State Archives in Toruń related to this case, contributing significantly due to the scarcity of such sources, exacerbated by the absence of preserved files from the Apostolic Penitentiary during this period.